

Pandžić, M. *Arhivi i pismohrane u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767-1779)*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2005., str. 263.

Jedna je od zadaća arhivistike istraživanje začetaka i razvoja arhivističke službe, metoda rada, čuvanja i uporabe spisa negdašnjih arhiva ili onih mjesta koja se takvima iz današnjega gledišta mogu smatrati. Upravo knjiga Miljenka Pandžića, u izdanju Hrvatskoga državnog arhiva (HDA), najnoviji je prilog toj zadaći arhivistike. Riječ je o prerađenoj magistarskoj radnji *Uloga Hrvatskog kraljevskog vijeća na uređenju arhiva odnosno registratura u Banskoj Hrvatskoj (1767-1779)*, koju je autor 1990. obranio na zadarskom Filozofskom fakultetu.

Knjiga se sastoji od dvaju dijelova: korpusa u deset poglavlja i *Priloga* u četirima poglavljima. Poglavlja korpusa, premda autor to nije izričito učinio, mogu se podijeliti u dvije veće cjeline. U prvoj se iznose uvodne napomene o nekim organima uprave Habsburške Monarhije, Hrvatske i Slavonije te o osnutku Hrvatskoga kraljevskog vijeća (HKV), dok se u drugoj pozornost posvećuje nastojanjima HKV da uredi i organizira arhive i pismohrane jurisdikcijski mu podređenih organa javne uprave.

Nakon *Predgovora* (7–8) autor u *Uvodu* (9–16) predstavlja metodološki koncept svoje radnje. Postavlja ciljeve istraživanja i ukratko opisuje strukturu radnje (9–11), a potom iznosi pregled relevantne historiografije (11–16). Sljedeća poglavlja svojevrsni su opći prikaz ondašnjega državno-upravnoga aparata, temeljen na postojećoj literaturi. Tako se u poglavlju *Neki organi uprave u Habsburškoj Monarhiji – njihove kancelarije i registrature u 18. stoljeću* (17–19) nabrajaju spomenuti organi i spominju spoznaje literature o nekim od njihovih registraturnih sustava, uspoređujući ih s onima u Hrvatskoj i Slavoniji. U poglavlju *Važniji organi uprave u Hrvatskoj i Slavoniji* (21–29) ukratko se opisuju okolnosti osnivanja HKV-a i institucija koje su imale neke karakteristike organa javne uprave (ban, Hrvatski sabor, prabilježnik, HKV, županije, slobodni kraljevski gradovi i kaptoli), koji su imali vlastite registrature. Pri nabranju pozornost je usmjerena upravo na opis tadašnjega stanja tih registratura (23–26), nakon čega se prelazi na opis početka djelovanja HKV-a »na uređenju arhiva u Hrvatskoj i Slavoniji« (27) i njegova cilja. Na kraju poglavlja spominju se i ostali arhivi (vojni, biskupijski, privatni pojedinih rodova/obitelji, plemenitih općina, trgovišta) koji su tada postojali u Hrvatskoj i Slavoniji (28–29). Posljednje poglavlje prve cjeline, *Postanak i djelovanje Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767–1779)* (31–36), opisuje okolnosti nastanka HKV-a, a i ulogu Benedikta Krajčića u njegovu utemeljenju (31–32). Nadalje se ukratko osvrće na ingerencije HKV-a u političko-upravnom životu Hrvatske i Slavonije (33–34) i svrhu njegova osnivanja (34–35). Konačno, govori se o odnosu Hrvatskoga sabora prema odluci o osnivanju HKV-a.

Druga cjelina započinje poglavljem *Uređenje registrature Hrvatskog kraljevskog vijeća* (37–53). Autor analizira Instrukciju Marije Terezije o organizaciji i radu HKV-a od 11. kolovoza 1767., odnosno one točke (od ukupno 31) u kojima su neposredno razrađene odredbe o radu kancelarije i registrature HKV-a (38–47). Tako točka 4 propisuje vođenje izlaznoga protokola HKV-a, mjesečno izvještavanje o radu te prijenose spisa vezanih uz poslove Vijeća iz Banskoga arhiva i Arhiva kraljevine u registraturu HKV-a, gdje se moraju i popisati. Svaku odredbu autor detaljnije komentira, iznoseći spoznaje o rezultatima ostvarenim njihovom provedbom, te ukratko opisuje do danas sačuvane knjige izlaznih protokola. Točka 15 određuje da HKV sve svoje predstavke višim organima vlasti treba slati u posebnom obliku spisa pod nazivom *litterae*. Autor opisuje istoimenu podseriju postojećega fonda HKV-a, koji se čuva u HDA. Sukladno

točki 17 o vođenju »kućnog zapisnika«, odnosno protokola primljenih spisa, te točki 18 o vođenju sjedničkoga protokola, ukratko se opisuju i ti protokoli. Pozornost se poglavito posvetila komentaru točke 23 o radu registratora/ekspeditora HKV-a, a još se spominju i točke 25–27 s detaljnijim odredbama o upisivanju i prepisivanju spisa te točke 28 i 30 o nižim činovnicima registrature. U nastavku poglavlja komentira se kraljičina dopuna Instrukciji iz veljače 1770. (47–48), kojom se željelo »boljim uređenjem kancelarijskog poslovanja dostići razvoj i razgranatost poslovanja Vijeća« (47). Konačno, detaljnije se govori o registraturnom sustavu HKV-a (48–53), koji se sastojao od serije poslanih i serije primljenih spisa, podijeljenih nadalje na podserije po mjesecima (poslani spisi) i po abecednom redu (primljeni spisi). U pojedinim podserijama spisi su bili poredani kronološki.

Slijedi poglavlje *Sređivanje kaptolskih arhiva* (55–68), u kojem se opisuju aktivnosti Nikole Škrleca, kao delegiranoga člana HKV-a, na sređivanju arhiva Zagrebačkoga, a zatim i Čazmanskoga kaptola. Analiziraju se izvještaji Nikole Škrleca, njegova prepiska sa Zagrebačkim i Čazmanskim kaptolom, odnosno prijedlozi za uređenje kaptolskih arhiva te kraljičine potvrde i primjedbe. Posredno se preko izvješća upoznae i stanje uređenosti obaju arhiva.

Poglavlje *Uređenje županijskih i gradskih arhiva* (69–76) istim metodološkim postupkom kao i prethodno prati provedbu kraljičine instrukcije o uređenju županijskih i gradskih arhiva (12. siječnja 1770.), prikazujući prepisku HKV-a, županija i kraljice.

U posebnom poglavlju *Uređenje arhiva Magistrata grada Zagreba* (77–79) autor opisuje događaje koji su inicirali popisivanja spisa i početke uređenja toga arhiva.

Na kraju ove cjeline u poglavlju *Postignuti rezultati djelatnosti HK vijeća na uređenju županijskih i gradskih arhiva* (81–84) autor izvještava o HKV-ovu upitu kraljici o potrebi izrade opće upute za uređenje svih arhiva Kraljevine te ukratko naznačuje daljnju djelatnost na uređenju arhiva tijekom postojanja HKV-a i poslije. *Zaključak* (85–86) sažeto ponavlja sve autorove spoznaje o početku uređenja arhiva i pismohrana u Kraljevini u doba HKV-a.

Drugi dio knjige čine *Prilozi* (87–252) podijeljeni u četiri poglavlja: *Prijepisi izvornih dokumenata* (89–173), *Faksimili izvornih dokumenata* (175–189), *Inventar arhivskog fonda Hrvatsko kraljevsko vijeće u Hrvatskom državnom arhivu* (191–237), *Izabrana literatura za povijest arhiva i pismohrana (registratura) s posebnim obzirom na 18. stoljeće* (239–252). Upravo ta poglavlja, a poglavito prijepisi dokumenata i inventar fonda HKV-a (potonji su izradili Ladislav Dobrica i Ornata Tadin), čine iznimno vrijedan noviji prinos autorovu dugogodišnjem istraživanju. Naime, prvi dio knjige (osim *Predgovora* i *Uvoda*) već je, kako i sam autor spominje, objavljen kao članak »Doprinos Nikole Škrleca Lomničkog uređenju arhiva i pismohrana u doba Hrvatskog kraljevskog vijeća (1767–1779)« u drugom svesku zbornika *Nikola Škrlec Lomnički (1729–1799)*, Zagreb 1999., str. 243–310. Autor je, međutim, poglavlja knjige dodatno razradio. Knjiga je popraćena i kazalom osoba, mjesta i institucija (253–256).

Poglavlja prve cjeline korpusa, međutim, nisu u potpunosti metodološki i strukturno koncipirana. Istraživačka pitanja trebala su se donekle redefinirati sukladno stvarnom i neposrednom sadržaju pojedinih poglavlja ili su se iznesene spoznaje u potonjima trebale nešto jasnije i detaljnije istaknuti. Naime, u većini poglavlja autor se povremeno dotiče tema koje bi se po svojem sadržaju trebale nalaziti u nekom od poglavlja naslovom predviđenih za to. Kao primjer može se navesti poglavlje *Uvod*. U znanstvenom aparatu koji prati prikaz ciljeva istraživanja autor ulazi u niz dodatnih

razmatranja uglavnom o postojećoj i rabljenoj literaturi, a nekoliko stranica dalje pozornost detaljno posvećuje pregledu historiografije. U poglavlju *Važniji organi ...* širem se čitateljstvu može učiniti nejasan kriterij po kojem su neki organi uprave autoru važniji od drugih. Osnovni je kriterij bio postojanje vlastite registrature i arhiva. Prema tomu, pri nabranju upravnih organa pozornost je usmjerena na opis registratura i arhiva onih organa koji su bili »ujedno i glavni korespondenti Vijeća, a samo Vijeće postalo je na neki način prijenosni organ za odnose između dvora s jedne strane i većine drugih upravnih jedinica na teritoriju kraljevina Hrvatske i Slavonije s druge strane« (23). Donekle je čudno i svrstavanje kaptola među upravne organe, što oni, iako su bili vjerodostojna mjesta (*loca credibilia*), isprave kojih su bile javno-pravno valjane i nosile vjerodostojnost, u striktnom smislu nisu. Tu autor zapravo otvara širi problem odnosa javnoga bilježništva i javne uprave, a i tumačenja toga odnosa u hrvatskoj historiografiji. U svakom slučaju, autor promatra javne organe iz perspektive HKV-a, pa svrstavanje kaptola, ali i slobodnih kraljevskih gradova te donekle županija, među te organe ne treba čuditi.

Autor povremeno rabi pojmove i sintagme poput »rast centralističke, apsolutističke moći bečkog dvora«, germanizacija, imperijalizam (21) ili austrijska centralistička politika (35). Nevezano uz prikaz ove knjige želi se istaknuti kako pri upotrebi ovakvih pojmova, koji u pojedinim razdobljima povijesti imaju kontekstualno sasvim različita značenja, treba biti iznimno pažljiv. Dapače, ovakve pojmovno nabijene riječi i sintagme, kojima je pravo značenje s obzirom na kontekst i perspektivu krajnje maglovito, zapravo otvaraju više pitanja nego li ih rješavaju. Pitanje perspektive poglavito komplicira njihovu upotrebu. Što je centralizam i iz čije perspektive (vladara, bana, plemića, građana ili donjoaustrijskoga seljaka)? Na ova pitanja nadodaje se i može bitna pojmovna nepažnja i/ili (ne)shvaćanje današnjega istraživača. U svakom slučaju, današnja hrvatska historiografija treba s pomnjom odnositi prema navedenim pojmovima, koje je s ponešto politički obojenim konotacijama u upotrebu uvela historiografija druge polovice 19. i početka 20. stoljeća. Također bi se za pojedina razdoblja prošlosti ovi pojmovi trebali jasnije definirati, bilo u njihovom pojedinačnom značenju ili kao odraz općega ondašnjeg političkog ozračja.

Unatoč svemu knjiga preko objavljene izvorne građe pruža vrijedan uvid u proces uređenja registrature HKV-a i arhiva organa javne uprave te kaptola u Hrvatskoj i Slavoniji za djelovanja HKV-a. Inventar HKV-a dobro ocrtava ondašnji registraturni sustav, koji je imao zapaženi značaj i u 19. stoljeću. Odlike pak ondašnjega činovnika, kojega je trebalo krasiti »bezuovjetno i brzo izvršavanje svih povjerenih poslova, dobra organizacija rada, svrsishodna ekonomičnost u trošenju vremena potrebnog za izvršavanje nekog posla ... a nakon njegovog izvršenja, stručno i iscrpno davanje izvješća o proteklom radu« (39–41), temeljni su cilj i današnjih arhivista.

Ivan Majnarić